

понятію: одна из сем слова, являясь наиболее важной среди других, становится доминирующей. Кроме того, сема может получить определенное аффективное значение в связи с особыми экстралингвистическими условиями.

Практическая значимость исследования определяется его возможным применением для дальнейших исследований других методов классификации словарного состава английского языка, в основном, слов, обозначающих явления погоды; результаты исследования могут быть применены в прагматике и коммуникативной лингвистике.

Ключевые слова: лексическая семантика, лексема, значение слова, референциальное значение, социальное значение, аффективное значение, денотация, коннотация.

Стаття надійшла до редколегії
27.03.2013 р.

УДК 811,111'37

Світлана Швачко

Синкретизм нумеральних одиниць (на матеріалі англійської мови)

Стаття присвячена вивченню явища синкретизму на матеріалі англійських нумеральних одиниць (числівників та їх похідних конструювань – денумеративів). Увагу сфокусовано на витоках зазначених лексем, їх структурно-семантичних характеристиках, процесах еволюції.

Ключові слова: предметність, нумеральність, синкретизм, числівники, денумеративи, формальна та семантична девіація, еволюція.

Постановка наукової проблеми та її значення. Однією з актуальних мовознавчих проблем, яка привертає увагу сучасних лінгвістів, є проблема становлення та функціонування конститuentів лексико-семантичних груп [3; 5]. На часі – дослідження модусів квантитативних одиниць [1], зокрема номінацій числа англійської мови, їх витоків, становлення та функціонування [2]. **Об'єктом** розвідки є числівники та денумеративи; **предметом** – їх спільні та дистинктивні риси.

Числівники – це незамкнута парадигма номінацій числа на позначення кількісних ознак дискретних денотатів [3; 5]. Денумеративи – це секундарні відчислівникові утворення, які поєднують семи числівника та семи новоутворених частин мови із числівниковою основою. **Мета** дослідження полягає в тому, що в роботі увага емпатується до феномену злиття в одній нерозрізненій формі (числівників :: денумеративів) різнорідних сем предметності :: нумеральності. Цей феномен полягає, з одного боку, у нейтралізації однієї із сем, а з іншого – у взаємопереході в інше лінгвістичне буття.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. У лексико-семантичному полі кількості (ЛСПК) англійські числівники посідають домінантне місце, що зумовлюється їх регулярною співвіднесеністю з натуральними числами, використанням у прямій і опосередкованій лічбі, спроможністю позначати точну, неточну та приблизну кількість. За межами ЛСПК числівники позбавляються опорних сем, десемантизуючись, позначають ознаки предметності, синкретичності та семантичної пустоти.

У науковій літературі мають місце вагомі теоретичні узагальнення стосовно частиномовного буття числівників, їх витоків, стосовно епідигматичного (вербокreativeчного) буття. Лакунарними залишаються питання синкретичного представлення числівникової «родини», осмислення семантичних девіацій номінацій числа, таксономії квантитативних угруповань, виявлення рис ізоморфізму та аломорфізму. У статті висувається робоча гіпотеза: словам зі спільними семами (у нашому випадку – числівникам та денумеративам) притаманні схожі тенденції становлення, функціонування та вербокreativeції. Матеріалом дослідження слугують наукові доробки вчених із релевантних питань, аутентичні лексикографічні джерела, ілюстративні факти з англомовного художнього дискурсу. В аналізі фактичного матеріалу використовується комплексний підхід та релевантні методи дослідження. Методологічною базою є епідигматичний аналіз, що обіймає сфери словотвору та семантичного зрушення. У мові діє «вічний двигун», який породжує формальні та семантичні інновації. Останні проявляються в статусі полісемії та омонімії. Формальні маркери в процесах вербокreativeції (тради-

ційна база епідигматичного аналізу) інтегрують з антропологічним методом, що допомагає простежити еволюцію свідомості людини, динаміку пізнання феноменів через осмислення зрушень у домені вторинних, секундарних новоутворень. Сьогодні вчені приділяють багато уваги питанням еволюції ментальних процесів, їх стабільного омовлення, а процеси концептуалізації та категоризації є домінуючими віхами в когнітивній лінгвістиці.

У словах фокусуються результати когнітивної діяльності людини, які (результати) формують базу для подальшого розвитку знань, епідигматичних доробків у конкретних ендозонах. Із розвитком лексикографічної практики категоризація знань знаходить надійний притулок в аутентичних джерелах. Учені вважають, що ранні слова були позначені інтегральною матеріалізацією – синкретизмом. Заявлений феномен атракує подальше розщеплення, появу нових семантичних векторів або, навпаки, – лакун, пустих клітин у сьогоденних архаїчних формах. Біномінальне буття простежується в діадах типу *ніч :: день, брат :: сестра, білий :: чорний, багато :: мало*. Феномен бісемії проявляється також в однойменних одиницях – енантіосемії. Наприклад, *прослухати* (уважно та неухважно), *безцінна річ* (дорога або нікудишня).

Аналіз етимологічних витоків нумерального лексикону засвідчує, що квантитативні одиниці розпочинали своє лінгвістичне буття з предметного етапу пізнання. Вони еволюціонували від слів із предметним значенням, яке з часом поступилися місцем нумеральному значенню. Синкретизм предметності та нумеральності по-різному матеріалізується на різних етапах становлення та функціонування досліджуваних слів. Числівникам притаманні «сім чудес», сім основних ознак їх лінгвістичного статусу [5]. Кожний етап нумеральних слів специфічно представлений бісемією предметності та нумеральності. Дочислівникові витoki мають іменниковий характер як номінації на позначення дискретних ознак денотатів. Ретропредметність числівників (перше чудо) із часом зникає і уступає місце «чистій» нумеральності на їх шляху до терміносистеми (друге чудо). Нечіткі витoki предметного буття базових числівників (номінацій чисел першого десятку) об'єктивуються віковим цензом останніх, співвіднесеністю з давнім лексичним корпусом. Але загадковість, енігматичність цих витоків спростовується через порівняння з іншими маркерами кількості, моделями вербокреації, емердженту дериватів з однойменною семою «кількість», уключаючи нумеральні слова типу англ. *brace, yoke, pair, couple*, в яких мотивація є візуальною та живою.

У пізнанні світу людина зосереджується на абстрагувальних процесах. Універсальним при цьому є дія принципу бінарної опозиції. Остання започатковується на ранніх етапах ментальної діяльності й представлена в дуальному членуванні. Поява нових смислів об'єктивується в явищі парних концептів та їх омовленні. Наприклад, лексема рос. *месяц* етимологічно має слова *измерение, мера, а луна – отзвук, отблеск*. Оціночний модус проявляється в синонімічних та антонімічних групах. Пор. рос. *истина и правда, ложь и обман* [4, 13]. Витoki концептів «багато», «мало» є релевантними до лінгвокогнітивного буття нумеральних одиниць – розпізнання їх синкретизму, матеріалізації сем предметності та квантитативності. Найвищої абстракції досягають числівники в ендозоні терміносистеми, у якій числівники реалізують лише семи числа, сема предметності залишається в предметному кластері. Про минулу предметність номінацій числа нагадує їх пристрасність уживатися у квантитативній функції лише з дискретними предметами (третє чудо). Нумеральну функцію виконують числівники «гордовито», без денотатів, в арифметичних операціях (додавання, віднімання тощо). Про предметність нагадують назви чисел у символічній функції (четверте чудо). Четверте чудо породжується в процесі детермінологізації, коли числівники стають знову звичайними, не обов'язково квантитативними словами. Формалізація значення числівників тут уже не спрацьовує. На просторах терміносистеми їх формула була представлена так: $Ч_n = Ч_{n-1} + 1$ ($9 = 8 + 1$); $8 = (7 + 1)$. Серед мовних засобів вираження поняття числа домінантне положення займають нумеральні сполучення (НумС), які вживаються для позначення фрагментів дійсності в їх кількісній репрезентації. Семантичним ядром НумС є іменники або квазі-іменники, а кількісними атрибутами – числівники. Основною умовою поєднання згаданих слів є дискретність, однорідність позначуваних об'єктів. Спільним для НумС англійської та української мов є їх використання для позначення точного або приблизного числа, що зумовлюється характером пізнання. Аналіз фактичного матеріалу показує, що НумС здебільшого вживаються для позначення точного числа. Так, під час дослідження 4000 НумС у кожній із порівнюваних мов виявилось, що 3570 НумС в англійській мові і 3387 в українській відповідно реалізують значення точного числа. Серед елементів, що передають колорит англійської мови, особливе місце посідають НумС зі словами міри та ваги (*mile, yard, foot, hundredweight, fathom, bushel, inch*).

Особливої уваги заслуговують стійкі НумС, які розпадаються на декілька груп. До першої групи належать НумС, що реалізують точну кількість (*in two – наполовину. Four Seas – чотири моря, Four Corners – чотири сторони світу* тощо). НумС другої групи характеризуються семантичною дифузністю, широким смисловим обсягом пор.: *in two twos – миттю, to be in two mind – бути в нерішучості, two by four – пуста розмова, one and all – усі разом і кожен зокрема*. Деякі НумС асоціюють із міфологією, відтворюючи магічне ставлення людей до чисел. Пор.: *seven sins, seven virtues, seven stars, the twelve disciples*. Відособлюються НумС із компонентами-числівниками, які позбулися кількісного значення і виконують роль «будівельного матеріалу» (*like one o'clock – дуже швидко, чимдуж, as cross as two sticks – дуже злий, as two peas – дуже схожі*). Ці сполучення вживаються для позначення якісних ознак та суб'єктивних оцінок.

Національний колорит мови представляють НумС, які не мають еквівалентів за межами оригіналу й експлікуються за допомогою коментаря: Пор.: англ. *Five o'clock tea* – укр. *чай між другим сніданком та обідом*, англ. *to accept the Chiltern Hundred* – укр. *знімати з себе відповідальність члена парламенту*; англ. *the old thirteen* – укр. *колишній державний стяг США*.

Із часом (п'яте чудо) числівники виходять на фразеологічні простори. Фразеологічні одиниці з числівниками – ФО(ч) омовлюють точні (1), приблизні (2), невизначені (3) квантитативні ознаки та спустошену кількість (4). У фразеологічному контексті числівники семантизують невизначену кількість, а в синтаксичному – приблизну. Сучасні англійські числівники детермінуються дискурсивними чинниками. На синтагматичному рівні вони позначені поліфункціональністю та семантичною девіацією [5].

«Пустими» числівники стають не зразу, до цього вони проходять етап семантизації понять «багато», «мало». Пор.: англ. *one in a hundred, one to thousand, a stitch a time saves nine, two heads are better than one*; укр. *біда не ходить одна, а з дітками; на всі чотири сторони*; рос. *ум – хорошо, а два – лучше; старый друг лучше новых двух*. При повній десемантизації числівники номінують якісні ознаки. Пор.: англ. *dressed up to the nines* «одягнутий стильно, зі смаком», *nine worthies* «знамениті люди», *a cat has nine lives* «живучий». Наступним кроком до «семантичної пустоти» є використання числівників як орнаментальних одиниць, актуалізаторів ритму та рими, що спостерігається в лічилках, дитячих віршиках та скоромовках [5].

Універсальною для КО є тенденція до десемантизації, втрати квантитативності, до збагачення квалітативними, предметними та нульовими семами. Виразниками квантитативних значень можуть бути лексеми, позбавлені квантитативних сем. Пор.: рос. *денег куры не клюют (много денег), куда деваться от княжон (слишком много невест)* [2].

У ФО(ч) віддзеркалюється еволюція становлення числівників – від назв предметів до позначення кількісних, а потім – якісних ознак предметів. Досвід пізнання кількісних відношень навколишнього світу засвідчується в десемантизації числівників. В умовах фразеологічного контексту числівники вживаються на позначення малої або великої кількості. Мотивацією тут слугує вихідне числове навантаження нумеральних компонентів. Паукальність (незначна кількість) вербалізується за рахунок «малих» чисел, а гіпертрофована – за рахунок «великих» чисел. Метафори та інші тропейні засоби із КО вказують на інтенції адресанта, вербалізують його вплив на поведінку адресата. У гумористичних ситуаціях, анекдотах КО створюють ефект лінгвістичної гри. Пор.:

англ. *Teacher: If we take three from seven, what difference does it make?*

Pupil: That is what I say.

Семантичний континуум ФО(ч) відображає становлення нумерального пласта лексики, образотворчу спроможність мови, адаптивні можливості квантитативних одиниць, їх векторні модифікації та семантичні зсуви.

Звернення до епідигматичних характеристик числівників (п'яте чудо) препарує низку валоративних висновків, спостережень, узагальнень за принципом «який батько, такий син», «яблуко від яблуні далеко не відкотиться». Метафорично: числівники – це батьки, а денумеративи – їхні діти. У числівниковій сім'ї сяйво забутих слів оживає і розширює когнітивні простори про статус мови та її одиниці. Денумеративи віддзеркалюють долю числівників, це – вторинні секондарні утворення з девіацією поверхневих та глибинних структур. Пор. англ. *one → once, oncer, only, lonely, oneness, oner, alone*. Наведена сукцесивність прикладів потребує копіткого аналізу їх векторів похідності: *once = one- + -ce; only (Adj) = one- + -ly ← (like); only (Adj) → only (Adv); only (Adj) → only (particle)*;

alone (Adj) = *all* + *but* + *one*; *alone* (Adj) → *alone* (Adv). Предметність денумеративів має частиномовну представленість. Пор. англ. *someone, none, once, oncer, twentish*. У числівниках сема предметності уподібнюється хвилі – з'являється і пропадає (шосте чудо). У семантичній девіації числівників предметність є стартовою. Етимонами цих слів були іменники, що транспонувалися у квантитативні одиниці на позначення числа. Синкретизм існує в стабільній формальній нерозщепленості як такий, що сприяє появі нових слів різночастиномовного гатунку.

Словам ЛСПК притаманні спільна сема «кількість» та субсеми – «число» і «міра». Квантитативні слова проходять схожу еволюцію із частковими відхиленнями (сьоме чудо) формального та семантичного характеру. Контентаналіз засвідчує про розходження між числівниками та денумеративами: із семи чудес числівників п'ять є діючими в ендозоні денумеративів. За формулою семантичної дистанції їх відстань об'єктивується так:

$$D = 1 - 2q / (7+5) = 1 - (2 \times 5) / 12 = 0,16.$$

Висновки. Числівники позначені значною комбінаторикою і на рівні словосполучення, і словотворення. У словотворчій парадигмі нумеральні основи утворюють спільну частину опозиції. Пор.: *five :: fiver :: fifth :: fivefold*. Похідні одиниці співвідносяться з основами числівників та залежать від них. Числівники, співвіднесені з першим десятком чисел, часто вживаються як кореневі морфемі повнозначних і службових слів. Пор.: *twins, to ten, Twain, between, four-eyed, four-flush, one-armed, one-eye (mind), three-piece*.

Феномен синкретизму має діасинхронічний характер, як такий, що появляється в новоутворених словах (1), у метонімічних та метафоричних шляхах мислення (2), у процесах концептуалізації та категоризації (3), у законі мовної економії (4), у кон'юнктивному омовленні фактів (5), у процесах конкретизації та абстрагування (6), у семантичній еволюції (7). Патерни синкретизму простежуються на частиномовному векторі.

Перспективи подальшого дослідження. Перспективним є подальше осмислення цього феномену на матеріалі числівників, їх витоків, поверхневих та глибинних девіаціях, діасинхронічній пам'яті лексико-граматичного буття, тенденцій частиномовної представленості, квантитативних одиниць, їх причетності до дій іманентної системи мови.

Джерела та література

1. Арутюнова Н. Д. Проблема числа // Логический анализ языка. Квантитативный аспект языка / отв. ред. Н. Д. Арутюнова. – М. : Индрик, 2005. – С. 5–21.
2. Большакова Г. Н. Единицы с количественной, качественно-количественной и количественно-оценочной семантикой в идиолекте и идиостиле В. Набокова : монография / Г. Н. Большакова // Логический анализ языка. Квантитативный аспект языка ; отв. ред. Н. Д. Арутюнова. – М. : Индрик, 2005. – С. 521–534.
3. Жаботинская С. А. Когнитивные и номинативные аспекты класса числительных (на материале современного английского языка) / С. А. Жаботинская. – М. : ИЯ РАН, 1992. – 216 с.
4. Пименова М. В. К вопросу о новых терминах: парные, бинарные и эквивалентные концепты : сб. науч. ст. Восточнославянские языки и литературы в историческом и культурном контекстах: когнитивная лингвистика и концептуальные исследования / отв. ред. М. В. Пименова. – К. : Изд. дом Дмитрия Бураго. – Вып. 13. – 2012. – С. 41–53.
5. Швачко С. О. Квантитативні одиниці англійської мови: перекладацькі аспекти : посібник / С. О. Швачко. – Вінниця : Нова кн., 2008. – 128 с.

Швачко Светлана. Синкретизм нумеральных единиц (на материале английского языка). В статье исследуется явление синкретизма на материале английских нумеральных единиц (числительных, их производных конструкций – денумеративов). Фокусируется внимание на истоках упомянутых слов, их структурно-семантических характеристиках, процессах эволюции.

Ключевые слова: предметность, нумеральность, синкретизм, числительные, денумеративы, формальные семантические девиации, эволюция.

Shvachko Svitlana. Syncretism of Numeric Words in the English Language. The article in question deals with the problem of syncretism in the domain of the English numeric words (numerals and their derivatives). Attention is being focused upon the sources of the mentioned units, their structural and semantic deviations, the process of evolution.

Key words: substantivity, numerativity, syncretism, numerals, denumerals, formal and semantic deviations, evolution.

Стаття надійшла до редколегії
14.02.2013 р.